

9. Conclusie

9.1 Inleiding

“A major advantage of working in a new area is the constant pressure to think about your own role in the research process and to be aware of how you have ‘made it all up’.” (Philips & Hardy 2002:v).

Tot slot van mijn scriptie wil ik terugkeren naar de vraag die ik mijzelf in het begin van mijn onderzoek stelde. Hoe kan ik nu de mensen begrijpen die geweld gebruiken? Deze vraag bracht mij bij discoursanalyse. Deze methodologie biedt de mogelijkheid inzichtelijk te maken hoe het voor mensen acceptabel en legitiem wordt om onrecht en geweld te laten gebeuren. Ik heb geconstateerd dat er vele theorieën zijn die trachten geweld en conflict te verklaren, inzichtelijk te maken en te begrijpen. Elk van deze theorieën draagt een belangrijk stukje bij aan de puzzel van geweld. Ik ben op zoek gegaan naar een onderzoeksinstrument dat daadwerkelijk en medemenselijk begrip creëert voor het feit dat gewone mensen massaal ertoe over kunnen gaan geweld te gebruiken. Zo heb ik in het Mapuche conflict in Chili enkele discourses geanalyseerd die een onderdeel vormen van het geweld en het conflict. Nu keer ik terug naar de vraag of het inzicht in deze discourses ook het daadwerkelijke begrip heeft opgeleverd voor de mensen daar die te maken hebben met het geweld. In deze conclusie ga ik op deze vraag in. Ook zal ik hier ingaan op enkele uitdagingen ten aanzien van het uitvoeren van een discoursanalyse. Vervolgens trek ik op basis van mijn analyse enkele conclusies en tot slot wil ik nog enkele aanbevelingen doen ten aanzien van het Mapuche conflict. Maar om te beginnen zal ik kort terugkijken op de analyse van de discourses die in deze scriptie naar voren zijn gekomen.

Ik heb mijn scriptie verdeeld in drie delen overeenkomstig de conflictdriehoek van Galtung. Achtereenvolgens zijn de discourses ten aanzien van conflictattitude, conflictgedrag en ‘incompatible goals’ naar voren gekomen. Deze drie delen zijn steeds verdeeld in een algemeen hoofdstuk en een thema-hoofdstuk. In het algemeen hoofdstuk presenteerde ik de discourses gecentreerd rond de actoren in het conflict. In het daaropvolgende hoofdstuk presenteerde ik discourses die niet zozeer een actor, maar een thema als centraal punt hebben.

Het eerste deel (hoofdstuk 3 & 4) was gericht op de conflictattitude van de actoren. Dit gaat in op de stap naar geweld waarbij een scheiding ontstaat tussen een Wij en een Zij. In discourses identificeren mensen zichzelf en elkaar. Deze identificatie vormt de basis voor de conflictpartijen. Zo ben ik ingegaan op de rol van (de representatie van) identiteit in de legitimering van geweld en het conflict. Hierbij heb ik me specifiek gericht op de Mapuche etniciteit en haar plaats in de legitimering van geweld. Wat betreft de Mapuche etniciteit heb ik twee discourses naar voren gehaald: een hegemonisch discours dat ‘de Mapuche’ representeert als minderwaardig, achtergebleven en lui, en een counterdiscours dat ‘de Mapuche’ representeert op een trotse manier verwijzend naar de tradities en de cultuur.

Het tweede deel (hoofdstuk 5 & 6) was gericht op het conflictgedrag. Dit gaat in op de stap naar het gebruik van fysiek geweld. Er komt naar voren hoe bepaald gedrag acceptabel wordt door de aanwezigheid van een geweldsspiraal en de betekenis van geweld in het dagelijks leven. Ook komt hier de wisselwerking tussen attitude en gedrag naar voren, door het belang van vertrouwen, angst en machteloosheid bij de betekenisgeving aan fysiek geweld. In het thema-hoofdstuk heb ik me specifiek gericht op de tegenstelling tussen ‘staatsrepressie’ versus ‘terrorisme’. Hier heb ik twee discourses geanalyseerd die tegenover elkaar staan ten aanzien van de legitieme of illegitieme inzet van het geweldsmonopolie in het conflict.

Het derde deel (hoofdstuk 7 & 8) was gericht op de conflicterende goals van de verschillende actoren. Dit gaat in op de stap naar het ontstaan van onverenigbare posities. In mijn scriptie heb ik het conflict omtrent de grond centraal gesteld, en daarom heb ik hoofdstuk 7 gewijd aan een diepgaande analyse van de aanwezige discourses die betekenis verlenen aan grond. Zo wordt duidelijk op welke wijze de betekenis van de grond richtinggevend is voor het conflict. In hoofdstuk 8 is de internationale context van globalisering en de rol van het concept “systeem” in de legitimering van geweld en de

legitimering van het conflict aan de orde gekomen. Ook daar heb ik twee discoursen geanalyseerd die met elkaar strijden om de hegemonie. Enerzijds is er het discours dat een legitimering vormt van het huidige systeem. Anderzijds staat daar een discours tegenover dat het systeem bekritiseert en stelt dat het systeem de leefwereld koloniseert.

Nu is de vraag: geeft het inzicht in de strijd tussen deze verschillende discoursen daadwerkelijk begrip voor de mensen die geweld gebruiken?

9.2 De bijdrage van discoursanalyse

Om te beginnen wil ik teruggrijpen op het citaat aan het begin van dit hoofdstuk. Zoals ook naar voren is gekomen in hoofdstuk *Methodologie* heb ik veel tijd en nadenken besteed aan de verantwoording van mijn keuzes en handelen. Inderdaad was ik mij er van begin tot eind van bewust dat ik zélf een verhaal in elkaar aan het draaien was, waarbij ik geen enkel houvast kon vinden in bestaande regels en teksten die mij vertelden, dat wat ik deed mij zou brengen bij de kennis of 'waarheid' die ik wilde bereiken. Weliswaar is een groot deel van wat ik heb gedaan vergelijkbaar met andere kwalitatieve methoden van onderzoek doen, toch is er een groot verschil vanwege de theoretische onderbouwing van discoursanalyse. Discours is constitutief. Andere kwalitatieve vormen van analyse nemen de sociale werkelijkheid als een vaststaand gegeven en gaan dan kijken op welke manier actoren daaraan een betekenis verlenen (Philips & Hardy 2002). Discoursanalyse vormt een methodologie waarmee de constructie van de sociale werkelijkheid onderzocht kan worden.

9.2.1 Discoursanalyse en begrip

Daadwerkelijk begrip

Een centraal element van mijn probleemstelling was begrip op basis van identificatie en medemenselijkheid: 'daadwerkelijk' begrip. Is discoursanalyse een goede methodologie om dat te verkrijgen? Cruciaal voor daadwerkelijk begrip is dat de Ander begrepen wordt zonder diegene een masker op te doen van een categorie. Zonder te vervallen in het toeschrijven van verschillende essentiële slechte eigenschappen. Daadwerkelijk begrip betekent begrip tonen voor de verschillende kanten en verhalen van een conflict tegelijkertijd. Het begrip ontstaat dan niet door simpelweg een boef, een psychopaat of een terrorist te creëren, maar oog te blijven houden voor identificatie met de gewone mens. Want juist in tijden van conflict, waar gewone burgers onderdeel worden van het gevecht, is het niet meer mogelijk verschrikkingen toe te schrijven aan "the murderers, the criminals, the delinquents and the wildly nonconformists" (Koestler 1967). Mijn discoursanalyse heeft dus slechts dit daadwerkelijk begrip kunnen creëren als het voor de lezer mogelijk is geweest zich gedurende het lezen met de beschreven individuen te identificeren. Door de constante deconstructie van categorieën en classificaties is het een nuttige methode om "demonisering" aan te pakken. Toch, en hier kom ik hierna nog uitgebreid op terug, is het een valkuil voor de onderzoeker ongemerkt eigen concepten te reïficieren of met de reïficaties van de discoursen mee te gaan. Dit zou tot gevolg hebben dat het begrip juist slechts gecreëerd wordt door de categorisaties voorop te stellen. In hoofdstuk 1 heb ik beschreven dat onbegrip voortkomt uit het feit dat "het abnormale normaal lijkt geworden". Discoursanalyse is voor mij een uitstekende methodologie gebleken om dergelijke processen in een samenleving mee in kaart te brengen. Ook hier kom ik later nog op terug.

Constructie van sociale werkelijkheid

Wat is nu de concrete bijdrage van een discoursanalyse? Is een discoursanalyse een bijzondere diersoort, die op een totaal andere manier een bijdrage zou leveren dan andere kwalitatieve methodes? Het nut van een discoursanalyse hangt in grote mate af van de vraag die men beantwoord wil zien. "An interest in a particular theoretical or substantive topic, a desire to look at a familiar topic in a new way, or an interest in social construction are among important reasons that warrant the adoption of discourse analysis" (Philips & Hardy 2002:59). Inderdaad wilde ik een theoretisch onderwerp bestuderen en een nieuwe kijk exploreren naast de al gebruikelijke visies omdat die mij niet het gewenste begrip verschaffen. Maar speciaal was ik geïnteresseerd in het sociale proces van de legitimering van geweld. De constructie van goed en slecht en de veranderende perceptie ten aanzien

van waarden is goed te onderzoeken met een discoursanalyse. Traditionele kwalitatieve onderzoeksmethoden geven wel inzicht in de betekenis van de sociale werkelijkheid, maar niet in haar constructie en reproductie. Discoursanalyse vormt een weg om de productie van de sociale werkelijkheid te ontrafelen.

Deconstructie

Philips & Hardy (2002) stellen verder dat discoursanalyse heel nuttig is om bestaande categorieën te onderzoeken en aan de kaak te stellen. Discoursanalyse draagt bij aan het bewustzijn van onderzoekers zelf van hun aanwezigheid en invloed op onderzoek, juist door het gebruik van de eerder genoemde gereïficeerde concepten en categorieën. “It acknowledges that all references to empirical data are the results of interpretation – there are no unmediated data – and incorporates an understanding of how the researcher, research community, and society collectively play a role in the social construction of ‘knowledge’” (Philips & Hardy 2002:83). Juist als een aanvullende methode op een veelheid van de bestaande methodes kan zij haar diensten bewijzen, aangezien in veel onderzoeken bepaalde categorieën de basis vormen. Gedurende de tijd en het reïficieren van sociaalwetenschappelijke terminologie is het nodig deze termen weer te deconstrueren en te laten zien uit welke meerdere werkelijkheden fenomenen bestaan. In mijn onderzoek is bijvoorbeeld gebleken op welke manier factoren als armoede, etniciteit en discriminatie een plaats krijgen binnen een conflict. Dit is een belangrijke aanvulling op studies waarbij bijvoorbeeld via statistieken de rol van deze factoren wordt gemeten.

9.2.2 Discoursanalyse en conflict

In mijn scriptie heb ik mij niet zozeer gebogen over het nut van discoursanalyse in het algemeen, maar in het bijzonder in conflicten. Een conflict is een dynamisch fenomeen. In een conflict staan constructie en destructie centraal. De discursieve analyse van dat proces is mij zeer waardevol gebleken. Conflict is een proces. Discoursanalyse is bij uitstek een methode om processen te analyseren. Zo is in mijn scriptie het proces naar voren gekomen waarin identiteiten worden vormgegeven en er een relatie tussen identiteit en conflict ontstaat. Vervolgens is inzicht gegeven in de factoren die een rol spelen in de ontwikkeling van fysiek geweld als geaccepteerd gedrag. Hiertoe heb ik onder andere laten zien welke discourses met elkaar in conflict zijn om de presentatie van de werkelijkheid. Tot slot heb ik ook laten zien hoe onverenigbare posities geconstrueerd worden en het conflict haar onoplosbare status kunnen geven. De ontwikkeling van een conflict heb ik zo ook binnen de ontwikkeling van economie en staat geplaatst.

Verschillende keren is naar voren gekomen dat discourses een accelerator of katalysator kunnen vormen. Het wegvallen van het publieke taboe op geweld kan bijvoorbeeld een belangrijke stap zijn in de escalatie van een conflict. Dit discursieve proces, dat vanzelfsprekend nauw samenhangt met materiële gebeurtenissen, kan inzicht geven in het conflictproces.

In mijn analyse heb ik verschillende punten aangestipt die in een gewelddadig conflict discursief interessant zijn:

1. In een conflict wordt een strijd geleverd om de waarheid. Je zou een conflict kunnen opvatten als een strijd tussen verschillende discourses. De onderliggende aannames van discours theorie zoals anti-foundationalism en anti-essentialisme vormen een goede basis om conflict te bestuderen.
2. Discours kan geplaatst worden in de wisselwerking tussen *agency* en *structure*. Dit geeft de mogelijkheid gewelddadig conflict te onderzoeken zonder te verwijzen naar een determinerende structuur of agressieve inborst. De “discourse community” als een niveau tussen massa en individu biedt een interessant aangrijpingspunt juist in conflicten waarbij veelal sprake is van verschillende partijen die tegenover elkaar staan. In mijn analyse komt naar voren hoe de vorming en legitimering van conflictpartijen gepaard gaat met de versterking van een discourse community.
3. Het concept hegemonie dat is verbonden met discourses krijgt extra relevantie in conflictsituaties aangezien een belangrijk onderdeel van een conflict wordt bepaald door de strijd om de hegemonie van het eigen discours. Ik ben in de verschillende hoofdstukken ingegaan op het

conflict tussen discoursen en heb inzichtelijk gemaakt hoe een discours hegemonisch kan worden. Dit kan door zichzelf voor te stellen als de natuurlijke staat, alternatieven en counterdiscoursen te ontkennen, een historische bepaaldheid en interne tegenstellingen te ontkennen. Verder worden deelbelangen gerepresenteerd als universele belangen. Zoals in mijn analyse naar voren is gekomen kan deze presentatie worden aangevochten door een counterdiscours.

4. Discours is constitutief. Dit brengt met zich mee dat een conflict deels wordt vormgegeven door de discoursen die deel van haar uitmaken.
5. Identiteit vormt een centraal concept van discours. Juist in gewelddadige conflicten neemt de druk op individuen toe om bepaalde deelidentiteiten los te laten en andere te laten prevaleren, tot soms nog maar één identiteit bepalend is.
6. Discoursen kunnen de werkelijkheid inzichtelijk maken. In conflicten zoeken mensen extra naar zingeving en begrip door de verwarrende gebeurtenissen om hen heen. Discoursen kunnen het kader bieden om deze gebeurtenissen in te plaatsen.
7. Een discours biedt legitimiteit aan handelen en situaties. In een conflict staat goed en slecht centraal in discoursen. Koonings noemt geweldshandelingen “de legitieme uitdrukking van de collectief gevoerde kosmische strijd tussen goed en kwaad” (2004). In discoursen worden noties ten aanzien van juist en onjuist tot uitdrukking gebracht. Vervolgens worden situaties en handelingen gekwalificeerd volgens deze normen en waarden. Zo ontstaat een interne logica.
8. Tot slot, maar niettemin zeer belangrijk, is het feit dat in tijden van conflict discoursen dwingender worden. Grenzen en categorieën zijn minder flexibel. Men kan zich minder makkelijk eerst van het ene en dan van het andere discours bedienen. Er moeten keuzes gemaakt worden. Andere discoursen moeten vergeten worden. Er wordt harder ontkend dat een discours niet helemaal ‘af’ is, gaten vertoont en niet volledig consistent is. Deelbelangen worden voorgesteld als universele belangen en individuele afwijkingen worden genegeerd. Zo sluit een discours zich als zij strijdt om de hegemonie.

Legitimering van geweld

Legitimering en het toekennen van het label goed of slecht is een sleutel tot begrip van conflict. Toch is in mijn onderzoek gebleken dat legitimering niet altijd direct gebeurt. Van Dijk beschrijft twee manieren waarop mensen dominantie reproduceren (1993). Ten eerste kunnen mensen een rechtvaardiging geven. Ten tweede kunnen ze het ontkennen. Ikzelf ben nog een derde mogelijkheid tegengekomen die lijkt op de eerste, maar er zit analytisch een subtiel verschil. Dat is als mensen de situatie als een uitzondering op de regel beschouwen en daarom rechtvaardigen. Een voorbeeld hiervan is het recht op zelfverdediging. In het algemeen wordt het gebruik van fysiek geweld afgewezen. Als men echter in de situatie is dat men zelf wordt aangevallen, kan het gerechtvaardigd zijn. Elk van deze drie vormen van legitimatie ben ik tegengekomen in mijn onderzoek. “Legitimering” heeft daarom in mijn onderzoek de betekenis gekregen van “mogelijk maken en reproduceren”. Hoe wordt geweld mogelijk gemaakt en gereproduceerd? Want, zoals ik bijvoorbeeld in hoofdstuk 8 uitgebreid heb beschreven: geweld heeft niet altijd een expliciete rechtvaardiging. Vaker wordt het ontkend, genegeerd of wordt de verantwoordelijkheid weggeschoven. Dit zijn alledrie vormen van legitimatie, waarbij een *agent* geen directe rechtvaardiging in de vorm van een regel of uitzonderingssituatie kan of wil formuleren voor het geweld.

Driehoek van Galtung

Ik heb in mijn scriptie veel aandacht besteed aan de drie pijlers van een conflict: attitude, gedrag en onderliggende structuur. Deze drie vormen een wisselwerking en kunnen elkaar wederzijds versterken. Ondanks de opdeling in de drie delen heb ik meerdere malen verwezen naar de relatie tussen de verschillende aspecten. Een voorbeeld hiervan is het verband tussen criminalisering en de monetaarisering van de maatschappij. René van Swaaningen wijst hierop in zijn analyse van criminaliteit in de moderne maatschappij (1999:217). Juist degenen die niets te besteden hebben in de consumptiemaatschappij worden sneller als risico groep bestempeld en gecriminaliseerd. Een ander voorbeeld is dat Van Reenen (1979) erop wijst dat de marginaliseringsstrategie meer effect heeft en makkelijker wordt toegepast naarmate een scheidslijn op basis van etnische of religieuze gronden voorhanden is. Een laatste voorbeeld is dat onderliggende structuren worden vertaald als

onverenigbare posities en kunnen worden gedefinieerd als gewelddadig. Zo kan de perceptie ontstaan dat de Ander als eerste is 'begonnen' wat een geweldsspiraal in gang kan zetten. Zo bestaat er over en weer een wisselwerking tussen de drie punten van de driehoek van Galtung.

9.3 Uitdagingen tijdens de discoursanalyse

Een discoursanalyse is geen eenvoudige methode, en zoals al eerder aangegeven zijn er weinig voorgeschreven regels. Hier wil ik enkele van de uitdagingen beschrijven die ik tegen ben gekomen tijdens mijn onderzoek. Eerst ga ik in op de relatie van de onderzoeker ten opzichte van het onderzoek. Vervolgens beschrijf ik de problemen ten aanzien van het verzamelen van materiaal. Tot slot ga ik in op de mogelijkheden wat betreft de analyse van het materiaal.

9.3.1 De keuzes van de academicus

Een onderzoeker maakt veel keuzes. Alle keuzes die ik heb gemaakt, zijn van invloed op de categorieën, grenzen en beschrijvingen die uiteindelijk bij de presentatie van de discourses naar voren komen. Vele keuzes heb ik bewust gemaakt. Verschillende keuzes maakte ik zonder het door te hebben. Andere keuzes heb ik pas gemaakt toen ik terug kwam uit het veld. Ter illustratie wil ik kort inzoomen op het proces waarin ik het conflict heb gekozen dat in deze analyse centraal heeft gestaan: het Mapuche conflict.

Ik heb gekozen voor het Mapuche conflict in *Chili*. Specifiek gaat het dus niet om het Mapuche conflict in Wallmapu wat ook Argentinië zou betrekken. Wie zijn de actoren? Grondbezitters, Mapuche activisten, politie en justitie. Hier zijn veel actoren buiten beschouwing gebleven en is er tegelijkertijd sprake van een generalisatie van verschillende individuen. Wat is de issue van het conflict? Grond. Hier heb ik me dus niet specifiek gebogen over het conflict over de politieke gevangenen, de vuilnisbelten, de snelweg of de hydro-electrische dam. Waar speelt het conflict zich af? 8^e, 9^e en 10^e regio. Hier heb ik Santiago als belangrijk grondgebied waar het conflict zich afspeelt buiten gehouden. Deze keuzes zijn nodig geweest om een onderzoek te kunnen uitvoeren en een verhaal erover te kunnen vertellen. Toch is geen enkele van mijn keuzes absoluut geweest, en heb ik in verschillende discourses toch ook weer gebroken met een al te strakke afbakening omdat deze niet altijd overeen komt met de discourses die de werkelijkheid beschrijven. Zo heb ik het conflict door mijn keuzes verder bepaald, en is het belangrijk van elk van deze keuzes de context aan te geven.

Dit brengt mij bij het volgende dilemma: De keuzes zijn cruciaal voor de beschrijving van de discourses. Ze worden door de onderzoeker zelf gemaakt, en het is lastig om de gemaakte keuzes op een eenduidige wijze te verantwoorden. De "maatstaf" voor de keuzes moet namelijk ook worden gevonden in discourses zelf (Sayyid & Zac 1998), die weer door de onderzoeker zelf worden geconstrueerd. Zo lijkt een oncontroleerbare cirkel te ontstaan. Er is dus geen punt in de werkelijkheid buiten de onderzoeker zelf dat de keuzes kan verantwoorden. Dit past bij de onderliggende aanname van discours theorie, dat de werkelijkheid geen "foundations" heeft. Op basis van mijn discoursanalyse zou ik het volgende willen concluderen: elke keuze en afbakening staat onder grote invloed van mij als onderzoeker. Dit brengt met zich mee dat dit onderzoek en de discourses die ik in deze scriptie presenteer in zeer grote mate door mij beïnvloed zijn. Het is mijn verhaal. Toch doet dit mijns inziens geen afbreuk aan het inzicht dat dit geeft in het Mapuche conflict. Ik heb alles zelf geconstrueerd. Maar ik heb mij hierbij gebaseerd op datgene wat ik ben tegengekomen tijdens mijn verblijf in het zuiden van Chili. Categorieën, betekenissen en grenzen heb ik ontleend aan discursive teksten en praktijken die ik terugvond in het dagelijkse leven. Vanzelfsprekend zijn de vaardigheden, inzichten en capaciteiten van de onderzoeker zelf van groot belang. Dit is het geval bij een fictieschrijver, maar ook bij wetenschappelijke onderzoeken die zich niet baseren op discours theorie. Sayyid & Zac formuleren als criterium voor een geslaagde discoursanalyse: "[I]s the story that it tells compelling?" (1998:256).

Een juiste discoursanalyse?

Dus als het verhaal maar overtuigend is, dan is het een succesvolle discoursanalyse? Hoe weet je dan of het waar is? Een discoursanalyse kan nooit 'waar' of 'onwaar' zijn. Het is één van de manieren waarop het conflict verteld kan worden. En die manier kan meer of minder inzicht geven in en begrip geven voor de factoren en aspecten die een belangrijke rol spelen. Philips & Hardy beargumenteren dat wetenschappelijke maatstaven als validiteit en betrouwbaarheid niet relevant zijn ten aanzien van een discoursanalyse. Validiteit is niet van toepassing omdat de onderzoeksfilosofie ervan uitgaat dat men geen toegang heeft tot de 'echte wereld' buiten de wereld die geconstrueerd wordt door discours (Philips & Hardy 2002:80). Betrouwbaarheid is niet van toepassing, omdat het er juist om gaat verschillende en meerdere lezingen van een situatie te genereren en ontdekken.

Het is van belang om het volgende te onderstrepen. Enerzijds zijn de categorieën, grenzen en betekenissen op basis waarvan een discours analyticus het verhaal vertelt van cruciaal belang voor de inhoud van dat verhaal. Dit zou impliceren dat het slechts de onderzoeker is die een bijdrage levert aan dit verhaal. Anderzijds echter is het juist het kwalitatieve onderzoek dat een analyticus ertoe brengt het verhaal te vertellen aan de hand van de gevonden grenzen, classificaties en betekenissen. Niet voor niets geef ik aan dat ik veel keuzes pas op basis van de analyse van mijn materiaal ná mijn terugkomst uit het veld heb gemaakt. De constante reflectie op de eigen bias en de eigen keuzes zorgen ervoor de onderzoeker te behoeden voor een onbewuste inbreng die geen verantwoording heeft. Ik heb telkens aangegeven op basis waarvan ik mijn keuze een verantwoorde keuze heb gevonden. Door te variëren in actor-discoursen en thema-discoursen heb ik bijvoorbeeld getracht de determinerende invloed van mijn keuze voor conflictpartijen te balanceren.

En, last but not least, het is juist door de presentatie van de verschillende discoursen die met elkaar strijden om de betekenis en grenzen dat het inzicht in het conflict geeft. Het is juist vanwege deze representatie van de verschillende mogelijke "descriptions of the world" die in de werkelijkheid te vinden zijn, dat men de toegang tot de werkelijkheid verschaft. Door deze weergave van de verschillende discoursen krijgt de invloed van de onderzoeker automatisch een reflectief karakter. De lezer wordt gedwongen kritisch te staan ten opzichte van de verhalen die hem verteld worden, door het simpele feit dat er kennelijk meerdere versies van de werkelijkheid bestaan. Geen enkele keer wil ik suggereren dat mijn verhaal een weerspiegeling is van alle discoursen in het Mapuche conflict. Er zijn oneindig veel discoursen, die afhankelijk van verschillende keuzes ten aanzien van de determinering van de discoursen, de *discourse community* en de afbakening verschillende verhalen kunnen vertellen. Mijn beschrijving is dan ook verre van volledig. Dit neemt echter niet weg dat het begrip dat deze verhalen opleveren elk voor zich van waarde kunnen zijn en inzicht kunnen geven in de processen die geweld legitimeren.

9.3.2 Verzamelen van data

Eén van de ingewikkeldste vraagstukken van mijn onderzoek en discoursanalyse vond ik de keuze voor het verzamelen van de data. Zoals ook Philips & Hardy (2002) aangeven, is niet zozeer het vinden van de "texts" het probleem, maar het kiezen van de texts die je vervolgens ook kunt verwerken en die keuze dan ook nog kunnen verantwoorden. In hoofdstuk *Methodologie* heb ik aangegeven welke data ik verzameld heb en welke methoden ik daartoe heb aangewend. Ook heb ik daarbij trachten aan te geven waarom ik voor die data heb gekozen. Toch heb ik slechts summier een indicatie kunnen geven van de 30 kilogram documenten hardcopy en minimaal 8 MB schijfruimte die ik mee naar huis heb genomen, mijn eigen interview- en observatiemateriaal nog niet meegerekend¹.

Bij het verzamelen van de data is het van belang de vraagstelling nauw in het oog te houden. Ik heb mij gericht op twee dingen. Ten eerste wilde ik van elke actor een representatief beeld hebben. Hiertoe heb ik op een gebalanceerde wijze mijn te verzamelen materiaal bepaald. Ten tweede wilde ik elke voorkomende vorm van geweld voorzien hebben van een legitimatie. Hiertoe heb ik geïnventariseerd

---

¹ Deze data beginnen overigens pas relevantie te krijgen wanneer ik ze ook gelezen heb. Uiteindelijk vinden deze kwalitatieve data pas een aanknopingspunt als ze de processor van mijn hoofd zijn gepasseerd.

welke handelingen en omstandigheden als gewelddadig gedefinieerd werden en mijn onderzoek hierop gericht.

Ik heb ervoor willen waken niet te duiken in ‘schijnwetenschappelijkheid’. Door bijvoorbeeld alleen e-maillijsten als data te gebruiken. Of alleen maar één *comunidad* te onderzoeken. Of alleen maar studenten. Dat alles zou namelijk een keuze voor een categorie geïmpliceerd hebben, die geen echte categorie is. “[D]iscourses are not neatly packaged in a particular text or even in a cluster of texts. Researchers can only trace clues to them regardless of how much data they collect. Similarly, the interpretive nature of the analysis means that the researcher does not seek to exhaust categories, but to *generate* them by way of identifying how people use language. Consequently, the notion of saturation in discourse analysis is ‘elastic’. The endpoint comes not because the researcher stops finding anything new, but because the researcher judges that the data are sufficient to make and justify any interesting argument” (Philips & Hardy 2002:74).

Geheimen, leugens en taboes

Het verzamelen van data draagt nog een uitdaging in zich. Wat vertellen discoursen als er wordt gelogen of onderwerpen gemeden worden? En hoe weet je of je te maken hebt met een leugen, een taboe of een andere visie op de werkelijkheid? In hoeverre zeggen mensen hele andere dingen dan ze doen? Een criticus zou kunnen zeggen: hoe weet je nu dat een discours iets zegt over de werkelijkheid als je er niet op kunt vertrouwen dat wat mensen zeggen overeenkomt met wat ze doen? Ook in mijn scriptie is naar voren gekomen dat bijvoorbeeld grondbezitters stellen dat Mapuche activisten weliswaar prátén over cultuur en identiteit, maar dat ze toch gewoon “handje contantje” willen. Mapuche activisten op hun beurt verwijten bosbouwbedrijven dat ze weliswaar zéggén dat ze geven om hun omgeving, maar dat ze in werkelijkheid alleen maar denken aan winst. Volgens de aannames van de discoursanalyse kan men de werkelijkheid niet op een andere manier kennen dan via discoursen die worden verhaald in “texts and practices”. Het gaat dus niet om een tegenstelling tussen discours en ‘de’ werkelijkheid. Niet moet worden vergeten dat ook de dagelijkse routine en discursieve en institutionele praktijken onderdeel uitmaken van discours. Het gaat dus om een (schijnbare) tegenstelling binnen een discours. Deze (schijnbare) tegenstelling kan onderzocht en geïnterpreteerd worden en op die manier leiden tot begrip en inzicht. Hier kom ik in de volgende paragraaf nog op terug.

9.3.3 Analyseren van data

Reïficatie

Zowel tijdens het verzamelen als tijdens het analyseren van data bestaat de neiging tot generalisatie van geconstrueerde categorieën en classificaties. “To be too systematic, too mechanical, undermines the very basis of discourse analysis, however, inducing the reification of concepts and objects that it seeks to avoid” (Burman & Parker 1993 in: Philips & Hardy 2002:74). Discoursen krijgen de neiging zich in de tekst te ontpoppen tot actoren met gevoelens, meningen en handelingen. Steeds waar dat beeld opkomt, is het van belang te benadrukken dat het gaat om individuen die deel kunnen uitmaken van een *discourse community* waar ze toegang hebben tot een bepaald discours. In het gebruik kunnen ze dat discours weer aanpassen en reproduceren. Naast het reïficeren van discoursen is het ook een gevaar om *discourse communities* te reïficeren. Ik ben mij ervan bewust dat ik vaak over ‘de grondbezitters’ of ‘de Mapuche activisten’ heb gesproken.

Ook juist in discoursen is reïficatie een centraal proces, waardoor stereotypen ontstaan en classificaties gereproduceerd worden. Zo wordt bijvoorbeeld door *agents* gesproken over ‘de staat’ en ‘de bevolking’ alsof het één denkend en handelend individu is. De onderzoeker moet ervoor waken deze reïficaties niet ongemerkt over te nemen. Ik vond het lastig de inhoud van de discoursen adequaat te beschrijven en recht te doen aan de gereïficeerde concepten die daarin gehanteerd worden, ervoor zorgend dat deze zelfde reïficatie niet in mijn analyse terecht zou komen. Daarom heb ik getracht duidelijk aan te geven uit welke individuen *discourse communities* en actoren zijn opgemaakt, op welke punten ze verschillen en waar ze overeenkomen. Ook heb ik zoveel mogelijk uitspraken en de

constructie van discoursen geïndividualiseerd en gespecificeerd om duidelijk te maken dat achter elke entiteit individuen schuil gaan die haar vormgeven. Het is een uitdaging te generaliseren en een inzichtelijke weergave en interpretatie te geven van een discours zonder te vervallen in deze reïficatie. Het heeft mij tijd gekost alvorens ik één woord, één zin en één uitspraak op papier durfde te zetten. Elke beperking en generalisatie stuitte op weerstand, me de voorbeelden en situaties herinnerend die de werkelijkheid zo complex en divers maken.

Concepten

We hebben gezien hoe in verschillende discoursen dezelfde concepten andere betekenissen kunnen krijgen. Ook de onderzoeker is gedwongen zich te bedienen van beschrijvende of analytische concepten². Het is van belang een eenduidige en heldere definitie van de concepten te hanteren. Dit kan lastig zijn als er verschillende empirische definities voorhanden zijn waar naar verwezen moet worden, terwijl ook een concept nodig is om het fenomeen analytisch mee te bewerken.

Ik ben dit probleem bijvoorbeeld tegen gekomen bij de hantering van het concept “geweld”. Om te beginnen had ik dit concept nodig om mijn onderzoeksvraag mee uit te leggen en te verwijzen naar sociale fenomenen in de werkelijkheid. Vervolgens heb ik dit concept ook gebruikt om empirische informatie te verzamelen. Het concept speelt een cruciale rol in de discoursen die ik beschreven heb. In de verschillende discoursen heeft het concept een betekenis gekregen die de *agents* aan het concept verleenden. Na het schrijven van deze scriptie is het concept “geweld” gevuld met betekenissen. Om recht te doen aan elk van deze verschillende betekenissen en gebruikswijzen had ik verschillende woorden kunnen gebruiken. Dit zou mij echter voor het probleem gesteld hebben: welke woorden dekken in dat geval de ‘lading’ en hoe los ik het daarbijkomende probleem op dat wél in het oog gehouden moet worden dat het in essentie toch ook weer wél om hetzelfde woord moet gaan. Want dat is de crux: enerzijds wordt het woord “geweld” door mij en door verschillende *discourse communities* toegeëigend, worden er verschillende betekenissen aan toegekend en wordt het woord in verschillende situaties gebruikt om verschillende dingen mee aan te duiden. Anderzijds gaat het juist om hetzelfde woord en is het juist de overeenkomst in de lading (bijvoorbeeld geweld = negatief, ‘slecht’, destructief, etcetera) van het woord die zorgt dat men met elkaar in conflict raakt over het feit dat er verschillende dingen mee bedoeld worden.

Focus van analyse

Hoe bepaal je wát je analyseert van de discoursen? Er is heel veel wat je kunt analyseren als je besluit een discoursanalyse te doen. Philips & Hardy wijzen naast de analyse van de inhoud van discoursen op de productie, verspreiding en ontvangst van discoursen (2002:86). Ook de figuren met de meeste invloed op een discours, de relatie tussen het discours en de economische, politieke en sociale context, wie heeft er wel en wie heeft er geen toegang tot discoursen en de relatie tussen dominante en niet-dominante discoursen kunnen bestudeerd worden (Fairclough, 2002:128). Deze verschillende mogelijkheden bieden een zeer ruim scala aan aspecten die in de analyse betrokken kunnen worden.

Van Dijk en Fairclough beschrijven op vrij gedetailleerde en systematische wijze hoe de inhoud van discours onderzocht kan worden en op welke manier in discours bepaalde dingen tot uiting kunnen komen. Van Dijk (1993) onderzoekt bijvoorbeeld op welke manier mensen op micro niveau een bepaald discours construeren. Maken ze grapjes? Geven ze voorbeelden? Wat voor soort woorden gebruiken ze? Hoe is de toon waarop ze praten? Gebruiken ze bijvoorbeeld vaak de lijdende vorm? Een voorbeeld is de wijze waarop racisme terugkomt in discoursen in parlementair debat. Dit kan doordat mensen simpelweg een racistische mening verkondigen. Het kan echter ook op subtielere manieren door bijvoorbeeld ‘blaming the victim’, ‘apparent sympathy’ (het is voor hun eigen bestwil) of ‘apparent democracy’ (het volk wil niet meer immigratie) (Van Dijk, 1993:267). Van Dijk beschrijft bijvoorbeeld hoe de Ander negatief wordt gepresenteerd door de Ander als een bedreiging af

---

² Dit stelt de onderzoeker voor een probleem. Meyer (2002) beschrijft dat dit een belangrijk debat is binnen de sociale wetenschappen in het algemeen. Is het mogelijk om inzicht te krijgen in empirische gegevens zonder eerder geformuleerde categorieën te gebruiken?

te schilderen. Dat leidt volgens Van Dijk ook tot omkeringen zoals: “Wij zijn de echte slachtoffers”. “Wij zijn degenen die gediscrimineerd worden”. Ook in mijn scriptie zijn dergelijke inversies naar voren gekomen. Verder kunnen bepaalde woorden verwijzen naar een achterliggende idee over de werkelijkheid. Een voorbeeld hiervan is Emilio Guerra die mij zei dat de Mapuches profiteren (*aprovechar*) van hun identiteit en van de sociale spanningen die boven kwamen na de dictatuur. Dit woord *aprovechar* werd vaker gebruikt wanneer mensen praatten over de Mapuche identiteit en de strijd en duidt op de aanname dat de Mapuche activisten meer eisen dan ze verdienen. De idee bestaat dat ze meer rechten willen dan Chileen ("dat ze meer Chileens zijn dan wij" zoals iemand het formuleerde). Activisten daarentegen strijden vanuit de beleving dat zij vechten voor gelijke rechten.

Naast deze inhoudelijke analyse op micro-niveau kunnen discoursen ook op een meso-niveau of macro-niveau benaderd worden. In hoofdstuk *Methodologie* heb ik een onderscheid gemaakt tussen “first order” en “second order” analyses. De “first order analysis” richt zich met name op de “agents articulations” (micro). In een “second order analysis” spelen de onderliggende structuren een belangrijke rol (macro). Cruciaal in de macro-analyse is dat het gaat om aspecten van de constitutie van het sociale leven waar *agents* zich niet van bewust zijn (Jabri 1996:92). Vanzelfsprekend is dit onderscheid geen tweedeling, maar een continuüm. In mijn scriptie heb ik door enerzijds de uitspraken van individuele *agents* te analyseren en anderzijds andere theorieën erbij te betrekken geprobeerd inzicht te geven in de discoursen op een meso-niveau. Ook Van Dijk gaat uit van de inbedding van een discoursanalyse in andere sociale, politieke of culturele theorieën (1993:259).

Het hangt uiteindelijk van je vraagstelling en data af waar je je analyse op richt. Zie bijlage 3 voor mijn topics, kernwoorden en vragen die ik gebruikt heb bij de analyse van het materiaal en de discoursen.

9.4 Mijn conclusies op basis van de geanalyseerde discoursen

In deze paragraaf wil ik naar aanleiding van mijn onderzoek ingaan op twee belangrijke debatten ten aanzien van discours en conflict. Ten eerste ga ik in op de relatie tussen discours en de werkelijkheid. Ten tweede ga ik in op de vraag waarom bepaalde discoursen geconstrueerd worden.

9.4.1 De relatie tussen discours en conflict

“Bush heeft het over de strijd tegen het ‘kwaad’. Alleen al door te praten over een strijd van het licht tegen de duisternis, legitimeer je dit soort handelingen”, zo stelde psycholoog Koole onlangs in het NRC³. Ook Apter schrijft: "It is then that words can kill" (1997:14). Vormen discoursen nu de oorzaak van alles wat er gebeurt in een conflict? Nee, dat is niet mijn positie. Deze vraag verwijst naar het debat tussen materialisme en idealisme.

Idealisme versus Materialisme

Materialistische kritieken op discoursanalyse trachten materiële werkelijkheden aan te wijzen die niet onder invloed zouden staan van discursieve praktijken. Hiertoe wordt dan bijvoorbeeld gewezen op harde kenmerken zoals het feit dat water niet kan branden of dat een steen nu eenmaal hard is. Critici van discoursanalyse merken op dat discours daar toch niets aan kan *veranderen*. Deze kritiek echter berust op een verkeerde aanname ten aanzien van de discoursanalyse. Dingen worden niet uit het zand opgetrokken slechts door woorden. Er bestaat dus wel degelijk een werkelijkheid buiten discoursen. Toch is deze werkelijkheid slechts toegankelijk door taal, beschrijvingen en de wijze waarop mensen met de werkelijkheid omgaan. Met onze beschrijvingen van de wereld bepalen we hoe we daarmee omgaan. Deze beschrijvingen kunnen echter veranderen. Onze categorieën en begrippen zijn niet de werkelijkheid zelf. Vroeger werd bijvoorbeeld gedacht dat het universum was opgebouwd uit atomen. Tegenwoordig kennen we ook het bestaan van protonen en electronen. Zo is de manier waarop wij het universum zijn gaan begrijpen veranderd. Het universum daarentegen niet. “In other words, discourse theorists maintain that descriptions of the world are the means by which we socially construct reality”

---

³ Sander Koole van VU in artikel NRC Handelsblad over de martelingen door Amerikaanse soldaten in Irak (22 mei 2004, p.17).

(Sayyid & Zac 1998:255). Het is niet zo dat discoursen de werkelijkheid *zijn*. Zoals Rorty zegt: “The world is out there, but the descriptions of the world are not” (Sayyid & Zac 1998:254). Materialistische kritieken trachten aan te tonen dat er wél een waarheid is. Zo zeggen zij bijvoorbeeld dat een kogel toch écht letsel achterlaat. “Is de dood dan alleen maar discours”? vroeg iemand mij cynisch. Discourstheorie ontkent echter het bestaan van deze waarheid niet. Toch wordt deze werkelijkheid door mensen verhaald in discours en is zij slechts via discours voor ons toegankelijk. In mijn onderzoek is naar voren gekomen hoe Alex Lemún is neergeschoten. Dit is een werkelijkheid die via verschillende discoursen verteld wordt, en het is gebleken hoe in elk verhaal andere elementen verschijnen.

Het materialistische argument gaat ervan uit dat het ‘beste’ discours datgene is wat het meest overeenkomt met de ‘werkelijkheid’ (Sayyid & Zac 1998:255). Deze ‘werkelijkheid’ echter is voor ons ook alleen maar toegankelijk door discours. Er is dus wel een werkelijkheid buiten discoursen. Deze kunnen we echter alleen maar kennen via discours. De discoursanalyse zoals ik die heb uitgevoerd is níet idealistisch. Dit blijkt onder andere uit het feit dat discoursen niet alleen maar ideële aspecten omvatten, maar ook materiële. Discoursen zijn 'texts' and 'practices'. Ook dagelijkse praktijken, routines en bijvoorbeeld relaties tussen mensen vormen onderdeel van discoursen.

Het debat tussen idealisme en materialisme wordt veelal gevoerd rondom de vraag wat oorzaak is en wat gevolg. Het materiële en het ideële vormen echter een wisselwerking waardoor niet gezegd kan worden dat het ene de oorzaak is van het andere. Het ideële maakt gebruik van het materiële en in het ideële wordt het materiële gereproduceerd. Een voorbeeld. Ongelijke machtsverhoudingen vormen een materieel aspect van de werkelijkheid. In gesprekken vormt machtsverhouding een belangrijk aspect in de vormgeving daarvan: de toon van de stem, de woordkeuze en de inhoud van de tekst zullen erdoor beïnvloed worden. Door te praten, kunnen vervolgens deze machtsverhoudingen veranderd of gereproduceerd worden. De werknemer kan op bevel van de baas aan het werk gezet worden, of er kan juist om een mening worden gevraagd. Discours is zowel een produkt van het conflict als een middel waarmee het conflict wordt geconstrueerd en gereproduceerd (cf Giddens). Zo is bijvoorbeeld in hoofdstuk *Identiteit* te zien dat de scheiding tussen Wij en Zij in discours geconstrueerd kan worden, terwijl er in 'werkelijkheid' sprake is van een continuüm. Aan de andere kant zorgt juist de discursieve scheiding ervoor dat praktijken ontstaan die deze scheiding weer in de hand werken. Zo kan het *discourse of exclusion* ook weer versterkt worden en is er sprake van een wisselwerking. Ook is bijvoorbeeld een sterk discours enerzijds een voorwaarde voor het gebruik van geweld, anderzijds is het ook een gevolg ervan.

Discoursmanipulatie als oplossing?

Is het nu zo dat als je maar de discoursen verandert, dat je dan een conflict kan voorkomen of oplossen? Ja, dat is zo. Jabri heeft het ook over ‘discourses of peace’ (1996). Maar doordat discoursen gevormd worden in een wisselwerking tussen *structure* en *agency* kunnen discoursen niet zomaar veranderen als niet ook materiële omstandigheden en dagelijkse praktijken te (mee)veranderen.

Relatie tussen discours en werkelijkheid

Ik heb eerder geconstateerd dat er een discrepantie kan zijn tussen wat mensen zeggen en doen. Dit heb ik gedefinieerd als een discrepantie tussen 'text' en 'practice'. Welbewust noemde ik het geen discrepantie tussen 'discours' en 'werkelijkheid'. Dat zou namelijk de bodem onder de fundamenteën van de discoursanalyse vandaan halen. Discoursanalyse baseert zich namelijk op de aanname dat discoursen bestaan uit ‘text’ én ‘practice’ en dat de werkelijkheid slechts via discoursen toegankelijk is. Die “échtere werkelijkheid” kunnen wij niet kennen. Zo heb ik het probleem weggedefinieerd door te zeggen dat het zou gaan om (schijnbare) tegenstellingen binnen discoursen. Een voorbeeld van een door mij gesignaleerde discrepantie is het discours waarin een ideaalbeeld wordt geschetst van een “Mapuche” die echter veelal in de 'werkelijkheid' niet zo bestaat. Is er dan sprake van een discrepantie tussen ‘text’ en ‘practice’, of toch van een verschil tussen discours en werkelijkheid?

Eerst wil ik onderzoeken in hoeverre het houdbaar is te stellen dat er sprake zou zijn van een discrepantie tussen 'text' en 'practice'. Het voorbeeld van de Mapuche etniciteit. Er is sprake van een ideaalbeeld. Dit ideaalbeeld wordt enerzijds gevormd in 'text': in interviews en geschreven teksten wordt dit beeld geconstrueerd. Anderzijds wordt óók in 'practice' dit beeld geconstrueerd. Men draagt een hoofdband in de stad. Men volgt lessen Mapuzugun. Men reist regelmatig naar *comunidades* op het platteland. Zo probeert men in ook de dagelijkse praktijk het ideaalbeeld te benaderen. Niet alleen het ideaalbeeld wordt zoals blijkt zowel in 'text' als in 'practice' verwerkt, ditzelfde geldt voor het hiermee strijdige fenomeen: de in de stad wonende, hoogopgeleide en cosmopolitische Mapuche. Er is dus niet simpelweg sprake van een tegenstelling tussen 'text' en 'practice'⁴. Hoe moeten we dit dan interpreteren?

Strikt genomen is er inderdaad altijd een discrepantie tussen discours en de werkelijkheid. Er is namelijk altijd sprake van een vertaalslag en dat gaat nooit zonder vervorming. Daarom is het ook zo dat een discours nooit af is, en dat er altijd meerdere discourses kunnen bestaan die dezelfde werkelijkheid op een andere manier presenteren. Ook brengt dit met zich mee dat discourses inderdaad intern inconsistent kunnen zijn. Dit roept de volgende vraag op: Op basis van wiens oordeel kan een discrepantie gesignaleerd worden? En hoe kan dat oordeel verantwoord worden? Een discrepantie is eigenlijk alleen vast te stellen op grond van een ánder discours. Ten aanzien van de Mapuche etniciteit heb ik geconcludeerd dat er een discrepantie is, omdat ik een ander discours signaleerde van jonge stadse hoogopgeleide Mapuches. Dit is echter een discours dat nog volstrekt geen duidelijk gearticuleerde 'text' heeft. Het trotse Mapuche discours is in deze context het hegemonische discours waar zij een counterdiscours voor formuleren.

Op grond hiervan kom ik tot de volgende conclusie. Er ís per definitie sprake van een discrepantie tussen werkelijkheid en discours. Deze discrepantie kan kleiner of groter zijn. Naarmate zij groter of belangrijker is, zal deze discrepantie ook tot uiting komen in inconsistenties in de discourses zelf. Deze inconsistenties kunnen gevonden worden in inconsistenties tussen 'text' en 'practice'. Maar dit kan ook terugkomen in een discrepantie tussen teksten of tussen praktijken. In het voorbeeld van de Mapuche etniciteit blijkt dat men enerzijds praat over de ideale Mapuche, anderzijds echter ook over zaken die daar volledig van afwijken. Zo ook in de 'practices' wordt enerzijds het ideaalbeeld nageleefd, anderzijds wordt er ook een andere levensstijl op nagehouden. Deze discrepanties geven wellicht aanleiding tot het aanpassen van een discours, of het formuleren van een counterdiscours⁵.

Ook Van de Port (1994) gaat in op deze discrepantie tussen discours en werkelijkheid. Zo komt hij tot de formulering dat "mensen uit hun verhaal gejaagd kunnen worden". Als de werkelijkheid volledig niet meer strookt met het verhaal dat men zichzelf en elkaar vertelde, dan is het nodig een ander verhaal te zoeken of te construeren waarmee deze nieuwe werkelijkheid wel inzichtelijk wordt gemaakt. Dat is het proces dat Van de Port beschrijft ten aanzien van de verhalen in Novi Sad, Servië, ten tijde van de burgeroorlog. Zo kan een verhaal dat met wapens wordt verteld een voormalig verhaal gaan verdringen en mensen dwingen een ander verhaal over zichzelf en de wereld te vertellen. Geweld kan zo een effectief middel zijn om een ander discours hegemonie te laten verkrijgen⁶. Anderzijds kan men pas de wapens oppakken als er al sprake is van geformuleerde discourses die dit mogelijk maken. Een discrepantie tussen discours en werkelijkheid is volgens de discours theorie dus alléén te signaleren voor een onderzoeker als deze 'andere werkelijkheid' toegankelijk is via een ander discours. Zuiver geformuleerd: een discrepantie tussen discours en "werkelijkheid" betekent dat er twee tegenstrijdige discourses in 'omloop' zijn. Deze discourses strijden met elkaar om de hegemonie.

---

⁴ Ervan uitgaande dat het analytische onderscheid tussen text en practice überhaupt staande zou houden in de praktijk.

⁵ De vraag in hoeverre er sprake is van een aanpassing van een discours, een subdiscours of een counterdiscours is van analytische aard en een kwestie van interpretatie van de onderzoeker.

⁶ Ook al zijn er natuurlijk inherent beperkingen aan de inhoud van het verhaal dat je kunt vertellen door het gebruik van geweld. Het is bijvoorbeeld moeilijk in te denken een pacifistisch verhaal te vertellen met een geweer in de hand.

9.4.1 *Verschillende kwalificaties*

In de vorige paragraaf is naar voren gekomen dat er discrepanties bestaan tussen discoursen en de werkelijkheid. Deze discrepanties kunnen andere discoursen doen opkomen. Tussen deze discoursen kan een conflict ontstaan. In deze paragraaf ga ik dieper in op de wijze waarop twee discoursen van elkaar gaan verschillen. Eerst constateer ik dat er voor een belangrijk deel ook juist sprake is van een gedeelde verhaalde werkelijkheid, maar dat de verschillen tussen discoursen veelal liggen in de kwalificaties van de werkelijkheid en niet in de theorie. Dit doet de vraag opkomen, waarom er verschillende kwalificaties ontstaan en waarom mensen bepaalde discoursen kiezen of construeren. Om hier enig inzicht in te geven bespreek ik de thema's van toegang tot en verspreiding van discoursen en manipulatie door leiders.

De gedeelde verhaalde werkelijkheid en verschillende conflicterende kwalificaties

Hoe komt het dat discoursen tegenstrijdig kunnen zijn, als discoursen een volledig interne logica volgen en een eigen verhaal over de werkelijkheid in zich dragen die incommensurabel is met andere verhalen over de werkelijkheid (Sayyid & Zac 1998)? Dit wordt duidelijk als we kijken naar het feit dat het conflict tussen discoursen veelal pas optreedt op het moment dat gebeurtenissen en handelingen in de praktijk gekwalificeerd worden. In hoofdstuk *Terrorisme* hebben we dit bijvoorbeeld gezien. In theorie komen de discoursen ten aanzien van de beschrijving van terrorisme of de beschrijving van een democratie grotendeels overeen. Discoursen zijn niet volledig afgescheiden verhalen die elk geheel hun eigen werkelijkheid construeren. Meerdere malen al heb ik laten zien dat de discoursen ook overeenkomsten vertonen, uit dezelfde structuren en discursieve en institutionele continuïteiten putten, in wisselwerking met elkaar staan en "communicerende vaten" zijn. Er zijn gemeenschappelijke normen en waarden (bijv. "racisme is slecht" en "terrorisme moet gestraft worden"). Deze gedeelde verhaalde werkelijkheid wordt strategisch gebruikt in het conflict (bijv. "slachtoffers hebben ook mensenrechten"). Ook zorgen juist de gedeelde concepten ervoor dat 'afwijkingen' als tegenstrijdig beschouwd kunnen worden. Deze gedeelde verhaalde werkelijkheid vormt hoop. Op basis hiervan kan een 'discourse of inclusion' worden geformuleerd. Jabri spreekt over "discourses of peace" (Jabri 1996, hoofdstuk 6).

De kwalificatie van de werkelijkheid zorgt voor uiteenlopende perspectieven. Een belangrijke vraag hierbij is waarom deze verschillen in kwalificaties optreden (cf Herzfeld 1992). Dit hangt samen met de vraag waarom bepaalde discoursen wel worden geconstrueerd en andere niet, of waarom mensen voor het ene dan wel voor het andere discours kiezen. Sommige jongeren kiezen ervoor hun Mapuche identiteit tot leidraad van hun leven te maken. Zij gaan op zoek naar de wortels van hun identiteit. En zij gaan op zoek naar erkenning van hun identiteit. Waarom gaan sommige jongeren wél deze weg op en andere niet? Eerder heb ik al aangegeven dat dezelfde vraag speelt bij de mensen die het schaamte-discours accepteren en de mensen die het trotse discours construeren. Wat betreft de jongeren die zelf bijvoorbeeld zijn opgegroeid in Santiago zijn belangrijke vragen: waarom identificeren zij zich met Mapuches in het zuiden in *comunidades*? Waarom kiezen zij voor dat discours? En waarom accepteren anderen het hegemonische discours? Ook binnen één gezin voelt de ene jongere zich wel aangetrokken tot de Mapuche identiteit en strijdt actief voor het behoud en de versterking daarvan, terwijl de ander zich daar minder mee verbonden voelt. Er zijn families waarbij de strijd ingebakken zit, terwijl er ook individuen op afkomen waarvan ouders en familie het afkeuren.

Een belangrijk deel van het antwoord op de vraag waarom bepaalde discoursen wel geconstrueerd worden en andere niet, ligt in het feit dat mensen verschillende discoursen tot hun beschikking hebben en dat ze weliswaar actief een keus kunnen maken, maar toch niet geheel vrij zijn in hun keuze omdat er nu eenmaal bepaalde teksten zijn die door de geschiedenis heen collectief geconstrueerd zijn (Jabri 1996). Ook de keus voor de dagelijkse routine (bij welke winkel doe je boodschappen?) is weliswaar een actieve keus, maar niet geheel vrij. Ik heb de opkomst en de richting van de discoursen in het Mapuche conflict daarom geïnterpreteerd aan de hand van bredere ontwikkelingen en structuren waar individuele actoren niet onbepaald invloed op kunnen uitoefenen of zich aan kunnen onttrekken. Voorbeelden hiervan zijn de globalisering in hoofdstuk 8 of de geschiedenis en bepaalde omstandigheden zoals het bestaan van discriminatie in hoofdstuk 4.

Toegang

Belangrijke factoren bij de 'keuze' voor discoursen vormen *macht* en de *toegang* tot en *verspreiding* van discoursen. Simpelweg heeft niet iedereen toegang tot een bepaalde *discourse community*, de middelen en de plaatsen om discoursen te construeren en van discoursen gebruik te maken. Op de culturele bijeenkomst in Temuco vroeg ik K. hoe hij nu betrokken was geraakt bij de *movimiento*. Hij vertelde me: "ik kwam uit het noorden waar nauwelijke Mapuches zijn, zelf wist ik ook bijna niets van onze cultuur omdat ik tussen *huinca's* ben opgegroeid. Ik was op zoek naar mensen met wie ik mij verbonden voelde, en toen ik op de universiteit kwam en deze mensen de traditionele Mapuche dansen zag doen, dacht ik: "dit zijn mijn mensen"." Hij heeft zelfs zijn vegetarische levensstijl opgegeven, want "vlees hoort bij de cultuur en het is onbeleefd om het vlees niet op te eten". Zo kreeg hij toegang tot deze *discourse community*. In hoofdstuk *Etniciteit* ben ik ingegaan op de actieve rol van bewustwording en de verspreiding van het counterdiscours ten aanzien van de trotse Mapuche. Daar is naar voren gekomen hoe een elite via muziek, gedichten en gewapende strijd een discours vorm tracht te geven. Voor de verspreiding van discours vormen ook de media een belangrijk middel.

Van Dijk (1993) legt grote nadruk op de macht van sommigen om discours te construeren, terwijl anderen geen toegang hebben tot bepaalde cruciale plekken waar discours gemaakt wordt. Voorbeelden van dergelijke plekken zijn het parlement of een zakenvergadering. Ook is van belang aan welke informatie meer en minder waarde wordt gehecht. Zo heb ik bijvoorbeeld aangegeven dat in het systeemdiscours wetenschappelijke en deskundige onderbouwing van beweringen hoog in het aanzien staat. Daarom wordt vaak verwezen naar onderzoeken en statistieken om uitspraken te staven. Daarnaast zijn de "metadiscursive practices" van belang (Briggs 1996:19) die bepalen wie mag praten, waarover en hoe lang. Dit is bijvoorbeeld aan bod gekomen in mijn beschrijving van communicatie als functie van geweld en de wijze waarop de Mapuche activist werd voorgeschreven waarover hij wél en niet mocht praten. Hier is ook de vraag relevant of leiders discoursen (kunnen) manipuleren. Vanzelfsprekend kunnen individuele *agents* invloed uitoefenen op discoursen. Onvermijdelijk zit men echter vast aan structuren, omdat een discours altijd wordt gevormd in de wisselwerking tussen *structure* en *agency*.

9.5 Het Mapuche conflict

Er zijn op basis van mijn analyse enkele belangrijke punten aan te wijzen die een aanknopingspunt zouden bieden voor het verminderen van onrecht en geweld.

Er zou een alternatief discours gangbaar moeten worden ten aanzien van de Mapuche etniciteit, waarbij het Mapuche-zijn met trots benaderd wordt, terwijl niet wordt teruggegrepen op een dogmatische figuur uit de 19^e eeuw, maar een moderne Mapuche in de 21^e eeuw wordt neergezet als volwaardig burger van Chili. Dit zou een flexibeler verhaal moeten zijn meer gericht op de toekomst en op insluiting dan op het verleden en op uitsluiting. Zo zou het beter aansluiten bij de realiteit en kan ook de discriminatie onder Mapuches worden tegengegaan, opdat Mapuche jongeren niet via de gewelddadige weg op zoek gaan naar respect.

Op 19 juni 2004 sprak ik advocaat Jaime Madariaga in Amsterdam. Hij zei me: "de overheid denkt op dit moment weliswaar rust te creëren door bijvoorbeeld Ancalaf, Pichún en Norín op te pakken. Maar hun kinderen zijn de strijders van morgen". Dat is een reëel gevaar. Er zou een discours op moeten komen dat de legitimiteit van het geweldsmonopolie herstelt zowel onder grondbezitters als onder Mapuche activisten. Het is duidelijk dat dit slechts mogelijk is als recht wordt gedaan aan de verschillende ideeën ten opzichte van bijvoorbeeld geweld en democratie. De onmiskenbare relatie tussen wetsovertredingen en politiek moet hierbij op de voorgrond worden geplaatst.

Vaak wordt het systeem aangewezen als de grote anonieme schuldige van het kwaad in de wereld. Er zou gestreefd moeten worden naar een discours dat recht doet aan de individuele verantwoordelijkheid van eenieder in de instandhouding en voortzetting van dat systeem. Dit kan een vruchtbare bodem vormen om pro-actief alternatieven te exploreren. In dit proces zullen onderliggende waarden,

belangen en behoeften een grote rol spelen. Zo kan de geconstrueerde patstelling van onverenigbare posities worden doorbroken.

Het is duidelijk dat deze discoursen slechts in een wisselwerking met een veranderende materiële werkelijkheid kunnen ontstaan.

9.6 Slot

In deze conclusie ben ik ingegaan op de vraag in hoeverre discoursanalyse een nuttige bijdrage kan leveren aan het begrip voor geweld in conflictsituaties. Hiertoe heb ik eerst een kort overzicht gegeven van de analyse van het Mapuche conflict. Vervolgens ben ik ingegaan op de bijdrage die discoursanalyse kan leveren in het algemeen en de speciale rol die discoursen kunnen spelen in tijden van conflict.

In §9.3 heb ik laten zien wat de uitdagingen zijn van een discoursanalyse voor de onderzoeker. De keuzes die een onderzoeker maakt zijn van cruciale invloed op de beschrijving van de discoursen. De verantwoording van deze keuzes is daarom zeer belangrijk. Wat betreft het verzamelen van data, ligt het grootste probleem niet zozeer in het vinden van data alswel in het kiezen van data. Verschijnselen als geheimen en taboes moeten op de juiste manier geïnterpreteerd worden. Ook het analyseren van data vormt een uitdaging. Het gevaar van reïficatie ligt op de loer. Het is lastig om het onderscheid te bewaren tussen analytische concepten die de onderzoeker gebruikt en deze zelfde concepten die in elk van de discoursen een andere betekenis krijgen toegekend. Ook bespreek ik hier de verschillende niveaus waarop een discoursanalyse kan worden uitgevoerd, en maak ik een onderscheid tussen een micro-, meso- en macroniveau.

In §9.4 haal ik twee belangrijke debatten naar voren op basis van mijn onderzoek. Ten eerste ben ik ingegaan op de rol van discours in conflict. Hiertoe ben ik hier ingegaan op de relatie tussen discours en de werkelijkheid en heb ik het debat tussen idealisme en materialisme behandeld. Verder heb ik geconcludeerd dat discrepanties tussen discoursen en de werkelijkheid de mogelijkheid bieden tot het ontstaan van counterdiscoursen. Ten tweede ben ik ingegaan op de vraag welke factoren van invloed zijn op de het ontstaan van de verschillen in kwalificatie in discours van gedrag, omstandigheden en gebeurtenissen. In mijn onderzoek is gebleken dat discoursen in theorie veelal niet veel van elkaar verschillen, terwijl in de praktijk kwalificaties heel sterk kunnen botsen. Hier zijn naar voren gekomen de gedeelde verhaalde werkelijkheid, de toegang van individuele *agents* tot *discourse communities* en de mogelijkheid tot manipulatie door leiders.

Tot slot heb ik op basis van de door mij geanalyseerde discoursen enkele suggesties gegeven voor aanknopingspunten waar een verbetering van de situatie in het Mapuche conflict verwacht zou kunnen worden.